

Achaemenids and the question of the Cadusians independence

Tahmoures Mehrabi^{*}, Mohammad-Taghi Imanpour^{}**

Pedram Jam^{*}**

Abstract

The Achaemenid Empire with its centralized political and administrative system, included territories from the Indus River in India to the Nile River in Egypt and from Libya to Central Asia. One of these states was the land of the Cadusians in the southwestern region of the Caspian Sea. The southwestern margin of the Caspian Sea had a special role and position in the political developments of the Achaemenid period due to its geopolitical location, as well as having impassable roads and dense forests that acted as natural barriers. Even during the stay of Ctesias in the Achaemenid court, a battle took place between the Achaemenids and the Cadusians, which was not successful for the Achaemenids, as some have doubted about their affiliation with the Achaemenids. In this research, based on ancient sources and using the method of historical research and relying on the geographical location and martial skills of the Cadusians, an attempt has been made to deal with the issue of independence or dependence of the Cadusians to the Achaemenid kingdom.

Keywords: Independence, Talesh, Cadusians, Hircania, Achaemenid.

^{*} PhD candidate in ancient Iranian history, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran,
t.mehrabi91@gmail.com

^{**} Professor of Ancient History, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding Author),
mimanpour@hotmail.com

^{***} Assistant Professor, Department of History, Ferdowsi University, Mashhad, Iran,
Jam1977@ferdowsi.um.ac.ir, Pedramjam@yahoo.com

Date received: 06/02/2024, Date of acceptance: 15/09/2024

Introduction

The Cadusians, a well-known tribe of the Achaemenid period, lived in a mountainous region southwest of the Caspian Sea, in the area of modern-day Talesh. Despite recent archaeological research and excavations in Talesh and the ancient land of Cadusiya, the history of this land remains shrouded in obscurity, and not even the name of this land appears in reliefs and inscriptions from the Achaemenid period. On the other hand, one of the main sources for the Cadusians is the writings of Greek historians, although none of those historians ever traveled to the southern shores of the Caspian Sea and had any close contact with the Cadusians. For this reason, these historians have mixed the tribes and inhabitants of the southern Caspian Sea coast, including the Amards, Derbeks, and Tepuris, and in some cases, even without considering the geographical boundaries of the tribes mentioned, have considered the entire southern Caspian coast to be under the control of the Cadusians during the Achaemenid period (Strabo, 1961: 249-252). This research, with a critical look at ancient historical texts, and relying on archaeological evidence, linguistic data, and new research, examines the political position of the Cadusians and the issue of their political independence or lack of independence during the Achaemenid period, using the method of historical research and a descriptive-analytical method.

Materials & Methods

This research, with a critical look at ancient historical texts, and relying on archaeological evidence, linguistic data, and new research, examines the political position of the Kadus and the issue of their political independence or lack of independence during the Achaemenid period, using historical research methods and a descriptive-analytical method.

Discussion and Results

The Cadus were one of the tribes that lived on the southern shores of the Caspian Sea, alongside tribes such as the Amardas, Tepuris, and Derbeks. The existence of archaeological remains and signs from the era in this land indicates the arrival of new tribes to this land and a mixture of indigenous and non-indigenous peoples in this land. With the arrival of the Aryans in Iran and the establishment of the Median government by them, the Cadus initially resisted the Median government and did not accept their official citizenship. However, with the establishment of the Achaemenid

government by Cyrus the Great, the Cadus accepted their citizenship without a war and with their own will and consent. During the reign of Darius and Xerxes, the Cadus were still subordinate to the Achaemenids and even participated in Xerxes' battles with Greece with their cavalry and fought with the Greeks. However, from the time of Darius II to Artaxerxes III, these restless tribes rebelled and, given the geographical and geopolitical situation of the region, Also, relying on their fighting power, they defeated Ardashir II and his forces in this region. So much so that the Achaemenid king was forced to make peace with them. Previously, they accepted Ardashir's citizenship, but during the time of Ardashir III, they rebelled again. When their commander was killed by Darius III (when he had not yet attained the throne), they once again submitted to the Achaemenid Empire and during the time of Darius III, they accompanied him in his battles with Alexander.

Conclusion

It seems that whenever the central power enjoyed cohesion and unity, the Cadusians also accepted their subordination. However, as soon as the court was in turmoil due to the death of the emperor or defeat in war, the Cadusians would periodically rebel and cause problems for the Achaemenids, which would end with the intervention of the Achaemenid emperor and his suppression. This restless people accompanied Cyrus the Great from the very beginning of the formation of the Achaemenid Empire, and even in battles, the Achaemenids were present with the Greeks in the cavalry and infantry and in the army of Darius III, and fought against Alexander until the last moment. Therefore, based on these reports, it seems that the hypothesis of the independence of the Cadusians, which was put forward by Ctesias and repeated by subsequent historians following him, should not have much credibility.

Bibliography

In Persian

- Scalone, Enrico. (1935). *Archaeology of Ancient Iranian Societies (in the Third Millennium BC)*. Translated by Dr. Seyyed Mansour Seyyed Sajjadi. First edition. Tehran: Samt Publications.
- Imanpour, Mohammad Taghi and Tahmourth Mehrabi (1935). "The Role of the Daylamites in the Collapse of the Sassanid State". *Journal of Iranian Local Histories*. Year 4. Issue 1. Consecutive 7. pp. 16-26.
- Imanpour, Mohammad Taghi and Tahmourth Mehrabi, (1936). "Geographical Area and Political Position of Hyrcania in the Achaemenid Period", *Journal of Iranian Local Histories*. Spring and Summer. Issue 10: pp. 1-15.

- Imanpour, Mohammad Taghi and Tahmourth Mehrabi, (1939). "Hyrcania in the Ancient Period". Encyclopedia of Tabaristan and Mazandaran, Volume 2, Tehran: Ney Publishing House.
- Dandamayev, Mohammad A. (1932). Political History of the Achaemenids. Translated by: Khashayar Bahari. First edition. Tehran: Karang.
- Diakonov, Igor Mikhailovich. (1937). History of Media. Translated by Karim Keshavarz. Fourth edition. Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company.
- Abbasi, Ghorbanali. (2007). Archaeological Reports. Collection of Articles of the Ninth Annual Meeting of Iranian Archaeology. A Group of Authors. Volume 2. "Narges Tepeh Dasht Gorgan". First edition. Tehran: Archaeological Research Institute Publications.
- Fahimi, Hamid. (2002). Iron Age Culture on the Southwestern Shores of the Caspian Sea from an Archaeological Perspective. First edition. Tehran: Samira Publications.
- Ksenfoov, (1989). Biography of Cyrus the Great. Translated by Vahid Mazandarani. Tehran: Donyayeh Book Publishing.
- Girishman, Roman. (1967). Iranian Art in the Median and Achaemenid Periods. Translated by Issa Behnam. Tehran: Book Translation and Publishing Company.
- Yampolsky, Z.A. (1954). "On the problem of the homonymy of the ancient inhabitants of Atropaten and Albania", volume 4. Azerbaijan: Articles of the Institute of History and Philosophy of the Academy of Sciences of the Republic of Azerbaijan.
- Yazdan Panah Lemuki, Tayar. (1387). History of Ancient Mazandaran. Third edition. Tehran: Cheshme.
- Parpola, A. (1988), "The coming of the Aryans to Iran and India and the cultural and ethnic identity of the Dāsas," *Studia Orientalia* 64, 195-320.
- Arrian (1883). *The Anabasis of Alexander*, vol, III, literally translated, With a Commentary from the Greek of Arrian the Nicomedian, by E. J. Chinnock. London.
- Asatrian, G. & H. Borjian (2005). "Talish and the Talishis (The State of Research)," *Iran and the Caucasus*, 9/1, 43-72.
- Badian, E. (2000). "Darius III". *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 100, 241-267.
- Bivar, A. D. H. (2012). "Gorgān," *Encyclopedia Iranica*, available online: <http://www.iranicaonline.org/articles/gorgan-v> ,
- Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, translated by Peter T. Daniels, United States of America.
- Brinkman, J. A. (1976). *Materials and Studies for History: A Catalogue of cuneiform Sources Pertaining to Specific Monarch of the Kassite Dynasty*, The Oriental Institute of the University of Chicago.
- Cameron, G. G. (1936). *History of Early Iran*, University of Chicago.
- Cleuziou, S. (1986). "Turang Tepe and Burnished Grey Ware: A Question of Frontier," *Oriens Antiquus* 25, 221-256.

263 Abstract

- Ctesias (2010), *Ctesias' History of Persia: Tales of the Orient, translated with commentaries by Lloyd Lewellyn-Jones and James Robson*, Routledge.
- Dayson, R. H. Jr. (1973). "The Archaeological Evidence of the Second Millennium BC on the Persian Plateau," *Cambridge Ancient History* 2/1, 686-715.
- Deshayes, J. (1969). "New evidence for the Indo-Europeans from Turang Tepe, Iran," *Archaeology* 22/1, 10-17.
- Deshayes, J. (1963). "Rapport Préliminaire sur les deux premières Campagnes de Fouille a Tureng Tépé," *Syria*, No. 40, 85-99.
- Diodorus Siculus (1989). *The Library of History of Diodorus of Sicily*, With an English translation by C. H. Oldfather. Volume two. London. Cambridge. Massachusetts: Harvard University Press.
- Diodorus Siculus (2014). *The Historical Library of Diodorus the Sicilian in Forty Books*, Volume two: books 15-40, ed. Giles Lauren. Sophron.
- Egami, N. & S. Fukai & S. Masuda, (1965). *Dailaman 1. The Excavations at Ghalekuti and Lasulkan, 1960*. Tokyo: Institute for Oriental Culture, University of Tokyo.
- Eilers, W. (1957). "Review: Kassitenstudien, I. Die Sprache der Kassiten," *Archiv für Orientforschung*, 18, 135-138.
- Frye, R. N. (1984). *The history of Ancient Iran*. Harvard University. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München.
- Ghirshman, R. (1977). *L'Iran et la migration des Indo-Aryens et des Iraniens*. Leiden.
- Gnoli, G. (1980). *Zoroaster's Time and Homeland: A study on the Origin of Mazdeism and Related Problems*, Instituto Universitario Orientalio, Naples.
- Haerinck, E. (1988). "The Iron age in Guilan. Proposal for a Chronology," in *Bronzworking Centers of Western Asia c. 1000 B.C.-539 BC (colloquium at the British Museum 24-26 June 1986)*, ed. J. Curtis. London, 63-78.
- Hakemi, A. (1988). "Kaluraz et la civilisation des Mardes," *Archeologie Vivante* I, 63-65.
- Hakemi, A. (1973). "Excavation in Kaluraz, Gillan," *Bulletin of the Asia Institute of Pahlavi University* III, 1-3.
- Herodotus (1890). *The History of Herodotus*, Translated into English by G. C. Macaulay, M.A. in two volumes, New York: Cambridge.
- Herzfeld, E. (1968). *The Persian Empire: Studies in Geography and Ethnography of the Ancient Near East*. Wiesbaden.
- Imanpour, M. T. (2002-2003), "The Medes and Persian: Were the Persian ever Ruled by the Medes," *Name-ye Iran-e Bastan, the International Journal of Ancient Iranian Studies*, Volume 2, No. 2, 61-79.
- Imanpour, M. T. (2012). *The Land of Parsa: The First Persian Homeland (The Persian Empire Birthplace History)*. Lambert Academic Publishing, Germany.

- Isidore of Charax (1914). *Parthian Stations of Isidore of Charax: the Greek text, with a translation and commentary by Wilfred H. Schoff*. Philadelphia: The Commercial Museum.
- Justin (1853). *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, John Selby Watson (ed.), London: Henry G. Bohn.
- Kent, R. G. (1953). *Old Persian, Grammar, Texts, Lexicon*. Second Edition. American Oriental Society: New Haven, Connecticut.
- Kohl, P. L. (1995). "Central Asia and the Caucasus in the Bronze Age," in M. Sasson (ed.), *Civilization of the Ancient Near East II*, New York, 1051-1067.
- Kroll, S. (1984). "Archäologische Fundplätze in Iranisch-Ost-Azarbaidjan," *AMI*, 17, 13-133.
- Luckenbill, D. D. (1973). *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, Volume II, 2nd Reprinting. New York: Creenwood Publication.
- Olmstead, A. T. (1938). "Darius and His Behistun Inscription," *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 55, No. 4, 392-416.
- Piller, Ch. K. (2013). "The Cadusii in Archaeology? Remarks on the Achaemenid Period (Iron Age IV) in Gillan and Talesh," *Iran and the Caucasus*, vol. 17, 115-151.
- Plutarch (2007). *Plutarch's Lives*, Trans. Bernadotte Perrin. In eleven volumes. Vol XI, London.
- Potts, D. T. (1994). *Mesopotamia and East*. Cambridge University Press Pritchard. J. B. (1950). *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton.
- Schmitt, R. (2019). "Cadusii", *Encyclopedia Iranica*, Vol. IV, 612.
- Skjærvø, P. O. (2007). "The Videvdad: its Ritual-Mythical Significance," *The Age of the Parthians*, eds. Vesta Sarkhosh Curtis and Sarah Stewart. London: IB Tauris.
- Strabo (1961). *The Geography of Strabo*, in eight volumes. Vol II. Trans. Horace Leonard Jones & Willian Heinemann. London: Cambridge Massachusetts, Harvard University Press.
- Syme, R. (1988). "The Cadusii in history and in fiction," *The Journal of Hellenic Studies*, Volum 108, 137-150.
- Weissbach, H. (1921). "He Kissia,," *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* XI,1, Cols. 519-521.
- Winn, M. M. (1974). "Thoughts on the question of Indo- European Movements into Anatolia and Iran." Volume 2: the Journal of the Indo European.
- Xenophon, (1914), *Cyropaedia*, book II, New York: the Macmillan.
- Young, T.C. Jr. (1967). 'The Iranian migration into the Zagros', *Iran* 5: 11-34.
- Zadok, R. (2002). *The Ethno-Linguistic Character of Northwestern Iran and Kurdistan in the Neo Assyrian Period*, Jerusalem.

هخامنشیان و مسئله استقلال کادوسیان

طهمورث مهرابی*

محمد تقی ایمان پور**، پدرام جم***

چکیده

شاهنشاهی هخامنشی (۵۵۰-۳۳۰ پ.م) با نظام سیاسی و اداری متمرکز، قلمرو و سرزمین‌های وسیعی را از رود سند تا رود نیل شامل می‌شد. یکی از این ایالت‌ها سرزمین کادوسیه در جنوب غربی دریای کاسپی بود. این منطقه به جهت موقعیت ژئوپلیتیک، جنگل‌های انبوه و راه‌های صعب‌العبور، نقش و جایگاه ویژه‌ای در تحولات سیاسی دوره هخامنشیان داشت. پیرو اظهارات کتسیاس و برخی از مورخان باستان، تعدادی از پژوهشگران در وابستگی کادوسیان به هخامنشیان تردید کرده‌اند. به رغم اهمیت کادوسیان در تاریخ هخامنشیان تاکنون در خصوص مسئله استقلال یا عدم استقلال کادوسیان تحقیق مستقلى انجام نشده است. این پژوهش با استفاده از منابع کهن یونانی، کتیبه‌های شاهان هخامنشی، داده‌های باستان‌شناختی و با تکیه بر موقعیت جغرافیایی سرزمین کادوسیه و با استفاده از شیوه پژوهش‌های تاریخی، به مسئله استقلال یا وابستگی کادوسیان به شاهنشاهی هخامنشیان می‌پردازد. با بررسی و تجزیه تحلیل منابع فوق به نظر می‌رسد کادوسیان نه تنها مستقل نبوده‌اند، بلکه در بسیاری مواقع چون سایر اقوام تحت سلطه هخامنشیان با آنان همکاری می‌کرده‌اند و حتی ستون اصلی سواره‌نظام و پیاده‌نظام ارتش هخامنشی را تشکیل می‌داده‌اند.

کلیدواژه‌ها: استقلال کادوسی‌ها، تالش، کادوسی‌ها، هورکانیه، هخامنشیان.

* دانشجوی دکتری، تاریخ ایران باستان، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، T.mehrabi91@gmail.com

** استاد، تاریخ باستان، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)، mimanpour@hotmail.com

*** استادیار، گروه تاریخ، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران، Jam1977@ferdowsi.um.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۵

۱. مقدمه

کادوسی‌ها، از اقوام شناخته‌شده دوره هخامنشیان، در جنوب غربی دریای کاسپی در منطقه‌ای کوهستانی در محدوده تالش امروزی ساکن بودند. علاوه بر کادوسی‌ها، اقوامی دیگری مانند گیل‌ها، دیلم‌ها و آمرداها در این محدوده جغرافیایی می‌زیستند. استرابو مردمانی را که در جنوب غربی دریای کاسپی زندگی می‌کردند، گیل، کادوسی، آماردی، ویتی و آتیاکی می‌داند و معتقد است، پاره عمده‌ای از کرانه‌ی دریای کاسپی در اختیار کادوسی‌ها بود؛ بخشی که حداقل پنج هزار استادیای طول داشت (Strabo, 1961: 249-252). در دوره هخامنشیان و حتی پیش از آن، سراسر شهرستان تالش در استان گیلان و پاره‌ای در جمهوری آذربایجان امروزی تحت سیطره کادوسی‌ها بود (Schmitt, 2019: 1-2)؛ اما بخش جنوبی‌تر در شهرستان رودبار فعلی تحت سیطره قوم آمرد و دیلمی قرار داشت (ایمان‌پور و مهرابی، ۱۳۹۴؛ Hakemi, 1973: 1-3; Hakemi, 1988: 63-65).

وجود قبایل مختلف در منطقه‌ای که از طرفی پوشیده از جنگل‌های انبوه و از سویی به دریای کاسپی منتهی می‌شد بستر مناسبی برای پرورش نیروهای زبده و کارآمد داشت و این نیروهای زبده می‌توانستند در مواقع ضروری کمک شایانی به هخامنشیان بکنند. به‌طوری‌که حضور پررنگ آنان در بیشتر نبردهای مرزی و بیرون مرزی هخامنشیان مشاهده می‌شود. از طرفی نیز با شورش و عدم پذیرش حاکمیت هخامنشیان می‌توانستند درگیری بزرگ برای آنان به وجود بیاورند و در زمان‌های حساس تبدیل به بحرانی بزرگ شوند. چنانکه در شورش آنان در روزگار اردشیر دوم، درگیری چنان شدید بود که به گفته پلوتارک، تنها موردی در تاریخ هخامنشیان بود که شاه بر سر سفره آورده نشد (Plutarch's, 2007: 185). شاید به همین دلیل است که مورخان یونانی چون کتسیاس و در تبعیت از وی پلوتارک و حتی دیودور سیسیلی کادوسی‌ها را مستقل از حکومت هخامنشی دانسته‌اند (Ctesias', 2010: 149; Diodorus Siculus, 1989/II, 33.1-16: 461; Plutarch's, 2007: 185). جدید، دیاکونوف بر مبنای اظهارات کتسیاس و دیگر مورخان که از وی پیروی کرده‌اند، بر استقلال کادوسی‌ها از مادها و هخامنشیان اصرار می‌ورزد (دیاکونوف، ۱۳۷۷: ۴۱۱). عدم اشاره مستقیم به کادوسی‌ها در کتیبه‌های شاهان هخامنشی به‌ویژه کتیبه داریوش بزرگ در بیستون نیز بر فرضیه استقلال کادوسی‌ها در دوره هخامنشی بیش از پیش دامن زده است.

به‌رغم پژوهش‌ها و کاوش‌های جدید باستان‌شناسی در تالش و سرزمین باستانی کادوسیه، تاریخ این سرزمین در هاله‌ای از ابهام قرار دارد و حتی نامی از این سرزمین در

نقش برجسته‌ها و کتیبه‌های دوره هخامنشی دیده نمی‌شود. از طرف دیگر، یکی از منابع عمده مربوط به کادوسیان نوشته‌های مورخان یونانی است، درحالی‌که هیچ‌یک از آن مورخان هرگز به حاشیه جنوبی دریای کاسپی سفر نکرده و از نزدیک با کادوسیان ارتباط نداشته‌اند. به همین دلیل، این مورخان اقوام و ساکنان مناطق حاشیه جنوب دریای کاسپی از جمله آمردها، دربیک‌ها و تپوری‌ها را به هم آمیخته‌اند و در برخی موارد، حتی بدون در نظر گرفتن محدوده جغرافیایی قبایل مورد اشاره، سراسر حاشیه جنوبی دریای کاسپی را در دوره هخامنشیان، تحت سیطره کادوسیان دانسته‌اند (Strabo, 1961: 249-252). این پژوهش با نگاه انتقادی به متون کهن تاریخی، و با تکیه بر مدارک و شواهد باستانشناسی و داده‌های زبان‌شناسی و تحقیقات جدید به بررسی موقعیت سیاسی کادوسیان و مسئله استقلال یا عدم استقلال سیاسی آنان در دوره هخامنشی با استفاده از شیوه پژوهش‌های تاریخی و به روش توصیفی - تحلیلی می‌پردازد.

۲. پیشینه پژوهش

علاوه بر گزارش‌های مورخان یونانی مانند هردوت، کتسیاس، کسنفون، دیودور سیسیلی، پلوتارک و آریان که به رویدادهای دوره هخامنشیان اشاره کرده‌اند، می‌توان از کتیبه‌ها و الواح برجای مانده از دوره شاهان هخامنشی به‌ویژه کتیبه داریوش در بیستون به استقلال یا عدم استقلال کادوسی‌ها در دوره هخامنشی پی برد. در میان پژوهش‌های جدید، باید به تحقیقی از رونالد سایم (Syme, 1988) درباره کادوسیان اشاره کرد که در آن به موقعیت سیاسی کادوسی‌ها نیز پرداخته شده است. آساتریان هم در پژوهشی فرضیه‌ای در خصوص تحول نام «کادوس» به «تالش» مطرح کرده است (Asatryan, Borjjan, 2005). پژوهشی هم در باب باستان‌شناسی منطقه تالش در دوره هخامنشیان در سال ۲۰۱۳ از سوی پیلر منتشر شده است که در آن، نویسنده برای ورود به بحث اصلی، به جایگاه سیاسی کادوسی‌ها در دوره هخامنشی اشاره کرده است (Piller, 2013). علاوه بر این، حمید فهیمی در فرهنگ عصر آهن در کرانه‌های جنوب غربی دریای خزر از دیدگاه باستان‌شناسی (۱۳۸۱) به موقعیت این قوم در این عصر اشاره مختصری کرده است. چنان‌که دیده می‌شود تاکنون تحقیق مستقلی درخصوص موضوع استقلال یا عدم استقلال کادوسی‌ها و نقش آنان در تحولات سیاسی و فرهنگی دوره هخامنشیان انجام نشده است. پژوهش حاضر به‌صورت مستقل به موقعیت کادوسیان در دوره هخامنشی و استقلال یا عدم استقلال آنها در این دوره می‌پردازد.

۳. اهمیت و ضرورت پژوهش

آنچه اهمیت این پژوهش را دوچندان می‌کند نخست اندیشه‌های تقریباً یکسان مورخان در باب سرکشی و شورش‌های پی‌درپی کادوسیان در دوره هخامنشیان است و دودیدگر؛ فقدان پژوهشی مستقل که به تحلیل انتقادی روایت‌های یونانیان و دیگر مورخان یونانی درباره سرزمین کادوسیان و درهم‌تنیدن وقایع و رویدادهای اقوام حاشیه جنوبی دریای کاسپی بپردازد. باید توجه داشت با توجه به اختصاص پاره مهمی از پرسشهای کتسیاس به شورش کادوسی‌ها و بازتاب این روایت‌ها در منابع یونانی هم‌عصر و حتی در گزارش‌های مورخان بعدی؛ چنین تصور می‌شود که کادوسی‌ها در دوره هخامنشیان دارای استقلال بوده‌اند درحالی‌که کتسیاس منبع چندان مؤثق و تاریخی به شمار نمی‌رود و در استفاده از آن باید جانب احتیاط را رعایت کرد.

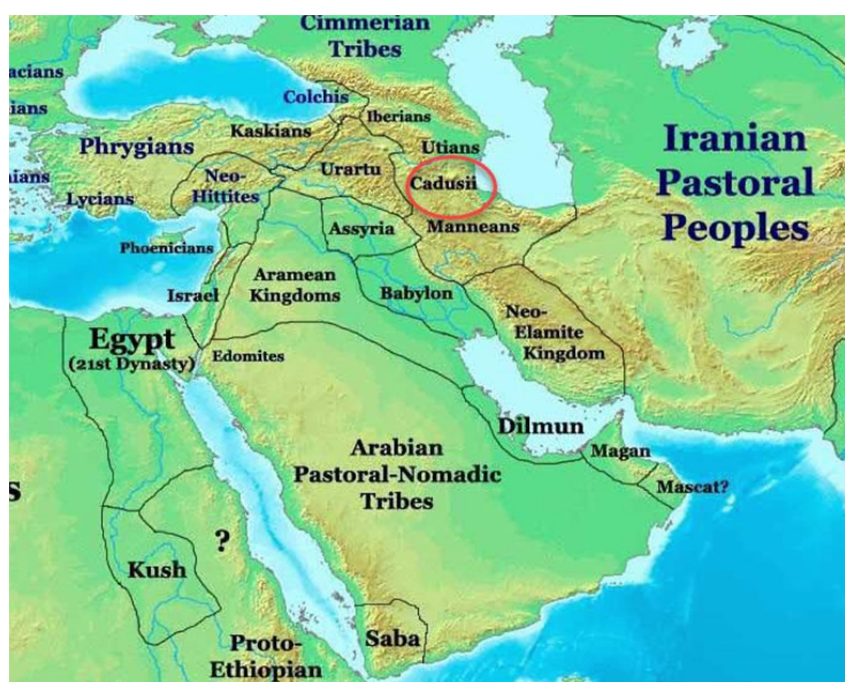
۴. «کادوس/کادوش»

آساتریان معتقد است که ساختار دو نام تالش (Tālīš) و کادوس (Καδουσ = Cadus) مشابه یکدیگر و هر دو ساخت‌های پسوندی با پایه‌های کاد (kād) و تال (tāl) هستند. در Kādus پسوند را احتمالاً باید uš- در نظر گرفت و یا با ملاحظه صورت ارمنی این نام، یعنی Kadiš، پسوند را باید iš- به حساب آورد. به دلیل فقدان -š- در الفبای یونانی، تمام واژه‌های ایرانی دارای -š- در یونانی با حرف -s- نمایانده می‌شوند. -d- میان واژه‌ای در kād-uš (یا به همان اندازه در شکل بعدی آن kād-iš) یا به‌طور مستقیم و یا از طریق یک مرحله سایشی -δ- (>-δ- -l- به -l- تحول یافته است. تحول k- آغازین به t- را می‌توان با کامی‌شدن -k- به -č-، تحت تأثیر مصوت پیشین i که به دنبال آن آمده، یعنی *čāl-iš > *kāl-iš و سپس فرآیند ناهمگون‌شدن (-š/ -t/ > -č/) و تبدیل نهایی آن به تالش (tālīš) توضیح داد (Asatrian, Borjjan, 2005: 47). بنا به این نظر، تالش صورت تحول‌یافته نام باستانی کادوش است. استرابو می‌گوید، از دریای کاسپی به سمت شرق رشته‌کوه‌هایی هست که در بخش نخستین شمالی این کوه‌ها ابتدا گِل‌ها و کادوسیان زندگی می‌کنند (Strabo, 1961/II: 259). ایزیدور خاراکیسی نیز سال‌ها پس از زوال شاهنشاهی هخامنشی، همین مرزبندی جغرافیایی را درباره اقوام حاشیه دریای کاسپی عنوان می‌کند. وی می‌گوید، در طول سواحل دریا و هم‌مرز هورکانیه، قبایل «آماردی» «اناریاکی» «کادوسی» «البانی» «کاسپی» و «ویتی» مستقر بودند و شاید قبایل دیگری نیز تا حدودی که کشور اسکیت‌ها گسترش دارد، سکونت

داشته باشند و گفته می‌شود در آن‌سوی هورکانیه «دریسی‌ها» یا «درییک»‌ها مستقر بودند (Isidore of Charax, 1914: 36; Strabo, 1961/II: 269). کادوسیان در مرز ماد و ماتیانی و پایین پَرخواتراس هستند (Strabo, 1961/II: 269). در گرداگرد دریای کاسپی پس از هورکانی‌ها به ترتیب اماردی و انریاکی و کادوسی و کاسپی و ویتی و شاید اقوام دیگری سکونت داشتند. در سوی دیگر هورکانیان، درییک‌ها قرار دارند. استرابو زیستگاه کوه‌نشینان کادوسی و اماردی و تیوری را سنگلاخی و سرد می‌داند که مانند دیگر اقوام کوچ می‌کنند و اهل شکارند. سلسله کوه‌ها این اقوام را پراکنده ساخته است و ماردی‌ها و کسانی که در ارمنیه همین نام را دارند، دارای سرنوشت و خصلت همانندند (Strabo, 1961/II: 307, 269).

البته یامپولسکی می‌گوید، کادوسیان را گِلان و به احتمال زیاد لِگان نیز می‌نامیدند (یامپولسکی، ۱۹۵۴/۴: ۱۰۵). هر یک از سه نام به نوعی نماینده گروه معینی از اقوام یا گروه‌های قومی است. همچنین می‌توان چنین فرض نمود که نام قوم کادوسی یک نام عمومی برای چندین قوم و از جمله گِلان/لِگان بوده است که یونانیان بدون تفکیک، نام کادوسی را برای اقوام دیگر نیز به کار می‌بردند. احتمالاً لِگان مورد نظر استرابو، پلوتارک و نویسندگان ارمنی قرون وسطای مقدم به‌ویژه موسی خورنی که آنها را «لک» نامیده، همان لیگیان است که هردوت همراه با ماتیانیان و سایر اقوام از آنها نام برده است (Herodotus, 1890: 50-56). همچنین ممکن است لِگان نام دیگر گِلان و کادوسی یا حتی نام بخشی از کادوسیان بوده باشد. البته باید توجه داشت که گِلان در متون یونانی به صورت Gelai (جمع: گل‌ها) یا صورت‌های مشابه دیگر آمده و «ان» در گِلان نشان جمع فارسی است. استرابو می‌گوید، اقوام سکایی گِلان و لِگان در میان آمازون‌ها و آلبانی زندگی می‌کنند (Strabo, 1961/II: 249-252). درباره نام قبیله‌های ذکرشده در منابع کهن یونانی و حتی رومی نیز، به دشواری می‌توان تعیین کرد که این نام‌ها ایرانی هستند یا غیرایرانی؛ زیرا توضیح بسیاری از این منابع درباره نام‌هایی مانند درییک که قبیله‌ای بودند در شرق دریای کاسپی و تپوریان در کوه‌های البرز و کادوسیان قابل اعتماد نیست (Frye, 1984: 89). همچنین وجود نام‌هایی مانند کوسی‌ها (Kossi)، کاسپی‌ها (Kaspi)، کیسی‌ها (Kissi) و اوکسی‌ها (Oxian) باعث شده تا مورخان یونانی نیز دچار نوعی سردرگمی شده و نام‌های این قبایل را برای کاسی‌ها به کار ببرند در حالی که کمرون به درستی می‌گوید، کیسی‌ها و کوسایی‌ها (Kossai) دو قوم متفاوتند (Cameron, 1936: 92). بنابراین پذیرش و تعمیم دادن فرضیه کادوسی بودن لِگان و گِلان بدون شواهد و مدارک بیشتر نامطمئن است و نمی‌توان در حال حاضر چنین

فرضیه‌ای را پذیرفت؛ اما مشخص است که کادوسی‌ان اقوامی بودند که با تحت تابعیت درآوردن دیگر اقوام حاشیه جنوبی دریای کاسپی، در این برهه تاریخی مشخص، سراسر سواحل جنوب غربی دریای کاسپی را تحت سیطره خود درآورده بودند (رجوع شود به نقشه شماره ۱). کادوسی‌ها در مناطق سنگلاخی زندگی می‌کردند و چون خاک این مناطق برای کشاورزی چندان مساعد نبود، آنان بیشتر به جنگاوری و خدمت در نیروهای نظامی و ارتش هخامنشی روی آوردند (Strabo, 1961/II: 307; 269).

گستره قلمرو کادوسی‌ها در حاشیه جنوبی غربی دریای مازندران (نقشه شماره ۱)

۵. سرزمین کادوسی‌ان در هنگامه ورود آریایی‌ها

وضعیت استقرار انسان قبل از عصر آهن و یا به تعبیر دیگر، عصر پایانی مفرغ (۱۵۰۰-۱۴۰۰ پ.م) در حاشیه جنوبی دریای کاسپی در پرده‌ای از ابهام قرار دارد. برخی اعتقاد دارند که قبل از عصر آهن اقوامی در جماعت‌های کوچک در این منطقه ساکن بوده‌اند که به دلیل وجود دریای کاسپی در شمال و کوه‌های صعب‌العبور و جنگل‌های انبوه در جنوب، ارتباط آن‌ها با مراکز مهم تمدنی دنیای آن روز قطع بوده است؛ در نتیجه برای مدت‌های طولانی

در مراکز اولیه تمدنی خود و به صورت جدا از سایر اقوام زندگی می کردند (Kroll, 1984, 133-13). در تالش گورهای کهنی از هزاره دوم پ.م یافته شده است. گویا بازماندگان این مردم احتمالاً همان کادوسیان بودند که درباره ایشان چیزی دانسته نیست. دیاکونوف می گوید احتمالاً کادوسیان با کوتیان و کاسیان قرابت داشته اند و این قبایل در «آندیا» و «زیکرتو» و کشور دالیان و احتمالاً «گیزل بوندا» ساکن بوده اند (۱۳۷۷: ۲۱۰). همین مورخ معتقد است، از دره رود قره سو یا شعبه جنوبی ارس منابع قدیم هیچ اطلاعی به دست نمی دهند. اما بعدها کادوسیان در آنجا ساکن شدند (دیاکونوف، ۱۳۷۷: ۸۵). گیرشمن نیز اشیای به دست آمده در آملش را به شاهان اورارتو نسبت می دهد (گیرشمن، ۱۳۴۶: ۳۸). تاریخی را که گیرشمن برای اشیای به دست آمده در قبرهای دوران مگالیتیک آملش پیشنهاد می کند، یعنی دو چشم بند برنزی مربوط به زین اسب و یراق، تأیید می شود. روی این دو چشم بند کتیبه ای به خط میخی کنده شده است که یکی از آنها به نام شاه منوآ (۸۱۰-۷۸۱ پ.م) و دیگری به نام شاه آرگیشتی اول (۷۸۱-۷۶۰ پ.م) می باشد (همان).

اگرچه با کاوش های یادشده دورنمایی از سابقه استقرار بشر در دامنه ی شمالی سلسله جبال البرز به تصویر کشیده شده است، اما به دلیل محدود بودن آثار و عدم توفیق کاوش بیشتر در آن محوطه، نمی توان این نظریه را در بخش وسیعی از دامنه های شمالی سلسله جبال البرز به ویژه در تالش امروزی تعمیم داد. زیرا استان گیلان دارای ویژگی های خاصی است که آن را از دامنه ی شرقی سلسله جبال البرز کاملاً متمایز می کند. از طرفی برخی نیز، نظریه استقرار انسان در سرزمین کادوسیان قبل از عصر آهن را رد می کنند و معتقدند پس از ورود آریایی ها به داخل ایران بود که این منطقه رونق گرفت و شکوفا شد. وجود آثار باستانی و کاوش های انجام شده در این منطقه نیز نظریه فوق را تقویت می کند (گیرشمن، ۱۳۴۶: ۳۱). از آنجاکه از گیلان و مغرب مازندران سفال قابل توجهی از آغاز هزاره دوم یا پیش از آن پیدا نشده است، می توان حدس زد که آریایی ها احتمالاً نخستین مردمانی بودند که در جنوب دریای کاسپی به صورت انبوه ساکن شدند و احتمالاً یکی از این اقوام آریایی که در این منطقه و در کنار کادوسیان سکونت گزیدند، دریک ها بودند که ریچارد فرای این قبیله را جزئی از قبایل پارس و آریایی می داند (Frye, 1984: 22, 89).

البته مهاجرت آریاها به این نواحی تنها به این زمان و یا به این گروه از آریاها که به اقوام هندوایرانی معروف شدند، محدود نمی شود. شاخه ی شرقی آریایی هایی که به نام هندوآریایی معروف هستند، پس از عبور از کناره های رود جیحون و رود بلخ این نواحی را

زیرپوشش نژادی خود قراردادند و سپس بخشی از آنها راه خود را به سمت جنوب ادامه دادند و به دوشاخه متمایز هندی و ایرانی تقسیم شدند (Imanpour, 2012: 101-110; Parpola, 194-197: 1988). بدین معنی که شاخه‌ی آریایی ایرانی در نیمه دوم هزاره دوم پ.م در حدود بلخ از برادران خود که به‌جانب هند می‌رفتند جدا و وارد ایران شدند (Imanpour, 2012: 101-110). بخشی از آنها از معابر شرقی دریای کاسپی وارد حاشیه جنوبی دریای کاسپی شدند و بخشی از آنها به تدریج به‌جانب جنوب و غرب ایران سرازیر شدند و در سراسر این سرزمین پهناور پراکنده شدند (Ghirshman, 1977: 8-14; Imanpour, 2012: 101-110). دسته‌های دیگری از شعبه شرقی آریایی‌ها که به‌جانب مرکز و غرب پیش رانند، در جنوب غرب با ایلام روبه‌رو شدند و در پشت مرزهای ایلام رحل اقامت افکندند و به کوچ‌نشینی‌های فصلی پرداختند. گروهی که به غرب و بخش شمالی زاگرس رسیدند با حضور قدرتمند آشوریان مواجه و متوقف شدند. اما بخشی از آنها در شمال غربی، به داخل حکومت اورارتو نفوذ کردند و بدین ترتیب به تخریب دنیای کهن و ساختن بنایی نو به جای آن پرداختند و شاید از همین مسیر بود که وارد سرزمین کادوسی‌نشین شدند (بیانی، ۲/۱۳۹۰: ۳۱-۳۳؛ Kuhrt, 1995/2: 252-654). بنابراین به نظر می‌رسد ساکنان قلمروی کادوسی‌ها را مردمانی از اقوام بومی و مهاجران آریایی تشکیل می‌دادند که در دوره‌های تاریخی مختلف از هزاره سوم تا اواخر هزاره دوم پیش از میلاد و طی مهاجرت‌های مختلف وارد این سرزمین حاصلخیز شدند (Imanpour, 2012: 103-123).

تحقیقات باستان‌شناسی در قلعه کوتی و لسلوکان در دیلمان نیز نظریه بالا را تأیید می‌کند. در قلعه کوتی در عصر آهن قدیم با دو گروه قومی روبه‌رو هستیم. گروهی که شامل بومیان و مردمانی با سر دراز هستند و مهاجران آریایی که اقلیتی با سر گرد هستند و از منطقه شمال غرب آمده‌اند (Egami, At al, 1965: 20-30). اگر بخواهیم این نظریه را در بخش وسیع‌تری از منطقه شمال ایران بسط و گسترش دهیم، گفته می‌شود صدف بزرگ تورنگ تپه و نرگس تپه دشت گرگان در هورکانیه نیز بخش از تمدن قوم آریا در این منطقه است (کوک، ۱۳۸۸: ۴۲۵-۴۲۸؛ اسکالونه، ۱۳۹۵: ۱۱۰-۱۱۴؛ عباسی، ۱۳۸۶: ۲۴۷-۲۶۳).

ظهور لایه‌های خاکستری‌رنگ در کاوش‌های تورنگ‌تپه در دوره IIB (۲۳۷۵±۲۵۰ سال پ.م) می‌تواند به گفته ژان دهه (Deshayes)، نشانه‌ای از حضور و نفوذ تدریجی مردمانی جدید به شمال ایران باشد (Deshayes, 1969: 10-17; Deshayes, 1963: 85-99; Winn, 1974/2: 130). اگرچه نظریه فوق توسط کلوزیو به چالش کشیده شده است (Cleuziou, 1986: 221-256)، اما

بیشتر اندیشمندان معتقدند تغییرات موجود در تورنگ تپه و تپه حصار III و شاه تپه می‌تواند نشانی از حضور اقوام جدید خصوصاً آریاها به این نواحی در هزار دوم پیش از میلاد باشد که پس از ورود به این منطقه با مردمان جدید درآمیختند و فرهنگی مخلوط از فرهنگ جدید و قدیم را در این منطقه در نیمه اول هزاره دوم تشکیل دادند. همین نظریه را می‌توان در رابطه با سرزمین کادوسیان نیز تعمیم داد (Philip L. Kohl, 1969: 17; Deshayes, 1969: 17; Philip L. Kohl, 1995: 1062; Young, 1967: 31; Dyson, 1973: 88-69).

۶. جایگاه سیاسی کادوسیان در دوره مادها

در دوره مادها رویدادهای تاریخی سرزمین کادوسی با افسانه آمیخته شده است که پاره‌ای از آن به استناد مورخان به نوشته‌های کتزیاس مورخ یونانی بازمی‌گردد. کتزیاس اشاره دارد که نبوس شاه آشور سرزمین کادوسیان، دریک‌ها و تیوریان را به تصرف درآورد و تا ناحیه‌ی کاسپی که گردنه‌های معروف به دربندهای کاسپین در آن واقع‌اند، نفوذ کرد (Ctesias, 2010: 115). کتسیاس بسیاری از حوادث تاریخی را به کادوسیان نسبت می‌دهد بدون اینکه احتمالاً آن حوادث صحت تاریخی داشته باشند. به عقیده دیاکونوف، کادوسیان در دوره مادها، هنوز در دوران جماعت‌های بدوی می‌زیستند و احتمالاً به شکار و دام‌پروری و شاید هم تا حدودی به باغداری می‌پرداختند. به نظر می‌رسد پادشاهی ماد از عهده مطیع کردن ایشان برنیامد و آنان نخستین بار سر به اطاعت کوروش بزرگ نهادند (دیاکونوف، ۱۳۷۷: ۴۱۱). با توجه به کشف دو چشم‌بند برنزی مربوط به زین و یراق اسب که در آملش پیدا شده و بر روی آن‌ها به خط میخی نام دو شاه، منوآ (۷۸۱-۷۸۱ پ.م) و ارگیشتی اول (۷۸۱-۷۶۰ پ.م) آمده است (گیرشمن، ۱۳۴۶: ۳۸)، به نظر می‌رسد حاشیه جنوبی دریای کاسپی تحت تابعیت اورارتو قرار گرفته باشد. البته کشف اشیای مربوط به اورارتو در این ناحیه ضرورتاً به معنای سلطه آنها در آن منطقه نیست و این احتمال وجود دارد که این اشیای توسط سربازان یا مردم بومی این منطقه به آنجا برده شده باشند.

دیودور سیسیلی با توجه به داستان کتسیاس درباره پارسونداس پارسی معتقد است که سرزمین کادوسیان هیچ‌گاه به تصرف مادها درنیامد. دیودور سیسیلی (Diodorus Siculus, 1989/II, 33.1-16: 461) نقل کرده است که پارسونداس پارسی (Parsondas) که از نزدیکان شاه ماد به نام آرتایوس بود، با سه هزار پیاده‌نظام و هزار نفر سواره‌نظام نزد کادوسیان پناهنده شد. پارسونداس خواهرش را به زنی یکی از برجسته‌ترین و متفدترین شخصیت‌های

کادوسی درآورد و او در رأس نیرویی متشکل از دویست هزار نفر، آرتایوس مادی را که فرماندهی سپاهی مرکب از هشت صد هزار نفر را به عهده داشت، شکست داد و بیش از پنجاه هزار نفر از آنان را کشت و بقیه آن نفرات را از سرزمین کادوسیان بیرون کرد. او که در این پیروزی مورد ستایش قرار گرفته بود، توسط ساکنان آن سرزمین به مقام شاهی برگزیده شد. از این رو دیودور سیسیلی نقل می کند که کادوسیان همیشه دشمن مادها بودند و هرگز تابع آن ها نشدند. دیودور در اینجا آشکارا تابع روایتی است که در نزد نیکلای دمشقی آن را می یابیم. هر دو روایت به کنسیاس برمی گردد (Briant, 2002: 732-733; Ctesias, 2010: 149; Diodorus Siculus, 1989/II, 33.1-16: 461). اما وجود داستان پارسونداس و نقل قول هایی درباره او و اشاره به نیروی کثیر و غیرقابل باور از کادوسیان در این داستان و دشمنی کادوسیان با مادها، علاوه بر اینکه نشان دهنده جایگاه و اهمیت این سرزمین در تحولات این دوره است، به نوعی استقلال کادوسیان از مادها را نشان می دهد، به ویژه اینکه اهمیت این سخن را گفته هردوت نیز تقویت می کند که وی هنگام اشاره به اقوام مادی، کادوسیان را در شمار سرزمین مادی ها به حساب نمی آورد (Herodotus, 1890: 50-53).

۷. گشودن سرزمین کادوسیان به دست کوروش بزرگ (۵۲۹-۵۵۹ پ.م)

با تشکیل حکومت هخامنشی توسط کوروش بزرگ (۵۲۹-۵۵۹ پ.م)، بسیاری از حکومت های مستقل و نیمه مستقل که تا این زمان هنوز تابعیت مادها را نپذیرفته بودند، به هخامنشیان ملحق شدند. یکی از این حکومت های محلی، کادوسیان بودند. کسنفون در هنگام شرح نبرد کوروش با آشوری ها که با افسانه و اسطوره همراه شده است، کادوسیان را به همراه هورکانیان از افراد و سپاهیان کوروش می داند که به او در حمله به آشور یاری رساندند (Xenophon, 1914/II: 357). البته این گزارش شاید اشاره ای باشد به آغاز هزاره نخست پیش از میلاد و روزگاری که آشوریان توانستند با یورش های مکرر به شرق سرزمین های خود، مناطق شمالی زاگرس و بخشی از سرزمین ماد را به چنگ آورند (Luckenbill, 1973, vol. I: 795-812; vol. II: 540-566).

آن طور که در کورویا پیدیا آمده است زمانی که کوروش برای قربانی خدایان می رفت، اقوام مختلفی به دنبال او در حرکت بودند که دسته چهارم آنان به رهبری گاداتس بود و بعد از او، به ترتیب هورکانی ها و کادوسیان حرکت می کردند (Xenophon, 1914/II: 357). هرچند در رابطه با صحت این گزارش ها که با افسانه همراه شده است، تردید وجود دارد، اما

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، این گزارش‌ها همگی نشانگر شهرت و اهمیت کادوسیان و جایگاه آنان در دوره هخامنشیان در نزد یونانیان بوده است. به‌طوری‌که در بیشتر منابع یونانی که به تاریخ هخامنشیان پرداخته‌اند، کادوسیان جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده‌اند.

کتسیاس نیز در رابطه با قیام کوروش علیه آستیاگ نقل می‌کند که رهبر کادوسیان در این زمان اُونافرن بود که با افکار شاه ماد همسویی داشت و برعکس با قوم خود که در این زمان مخالف شاه ماد بودند، دشمنی می‌ورزید. او فرستاده‌ای نزد آستیاگ فرستاد و خواستار مردی قابل‌اعتماد از او شد تا با او همکاری کند. آستیاگ کوروش را نزد آنان فرستاد. کتسیاس سپس اشاره دارد که کوروش به نزد اُونافرن در کادوس رفت و از اقدام خود علیه شاه ماد خبر داد. اما اوباراس که در این زمان مشاور کوروش بود به کوروش گفت بهتر است نخست با برانگیختن کادوسیان قیام خود را شروع کند، چون کادوسیان پارسیان را بسیار دوست دارند و از مادها بیزارند (Ctesias, 2010: 161). داستانی که کتسیاس به نقل آن می‌پردازد بیانگر جایگاه کادوسیان در نزد پارسیان و اهمیت آنان برای هخامنشیان است. کتسیاس مدعی است که حتی کوروش بزرگ بعدها پسران امیتیس (دختر آستیاگ) و اسپیتاماس (داماد آستیاگ) (نوادگان دختری آستیاگ) را به‌عنوان شهرب بارکانی و دربیک‌ها (Derbikes) در حاشیه دریای کاسپی منصوب کرد (Ibid, 173). در حال در دوره کوروش بزرگ نه تنها از وجود کادوسیان در سپاه هخامنشی باخبریم، بلکه می‌دانیم که آنها را در نبردهای بابل و ماد همراهی کرده‌اند. حتی جایگاه سرزمین کادوسیان چنان دارای اهمیت بوده که کوروش بزرگ پسر خود را به ساتراپی ارمنستان و ماد و سرزمین کادوسیان منصوب کرد (Olmsted, 1938/55: 396; Xenophon, 1914/II: 357; Syme, 1988: 149). به نظر می‌رسد در این دوره مادها با ارمنستان و سرزمین کادوسیان یک ساتراپی را تشکیل داده بودند (Xenophon, 1914/II: 357; Schmitt, 1919: 2).

در حال، سخن کتسیاس (Ctesias, 2010: 173) که از تبعیت کادوسیان از کوروش بزرگ خبر می‌دهد، پذیرفتنی به نظر می‌رسد، اما در مورد اینکه آنان چه زمانی به تابعیت کوروش درآمدند به دلیل در دسترس نبودن اسناد مؤثق نمی‌توان نظر قطعی داد. همچنین، حتی گفته می‌شود کادوسیان به همراه دیگر اقوام حاشیه دریای کاسپی به‌ویژه هورکانی‌ها در اتحاد با کوروش بزرگ در براندازی حکومت آستیاگ نقش بسزایی داشته‌اند (یزدان پناه لموکی، ۱۳۸۷: ۱۱۳).

۸. داریوش بزرگ و جایگاه کادوسیان در کتیبه‌های هخامنشی (۴۸۶-۵۲۲ پ.م)

داریوش بزرگ پس از سرکوب شورش‌هایی که در زمان به تخت‌نشینی او روی داد، دستور نوشتن کتیبه بیستون را صادر کرد که در آن به شرح ارتباط خود با اقوامی پرداخت که یا از مخالفین او بودند یا وی را در سرکوب مخالفان همراهی کرده‌اند. اما در هیچ‌یک از کتیبه‌های رسمی شاهان پارس نامی از سرزمین کادوسیان به‌عنوان یکی از اقوام تابعه برده نمی‌شود. حتی داریوش زمانی که از شورش سرزمین‌ها علیه خود سخن می‌گوید، نامی از کادوسیان به‌عنوان شورشی یا حمایت‌کنندگان نمی‌کند. البته داریوش در کتیبه بیستون اشاره می‌کند که پارت و هورکانی از مناطق مجاور سرزمین کادوسیان علیه او شورش کردند، اما از کادوسیان نامی نمی‌برد (Kent, 1953: 127). در همین راستا دیاکونوف با این استدلال که چون نام کادوسیان در هیچ‌یک از کتیبه‌های دوره هخامنشی نیامده، نتیجه می‌گیرد که قبایل مذکور در همان ابتدا پس از کوروش از قلمرو شاهنشاهی هخامنشی جدا شدند (۳۷۷: ۴۱۱)،

البته برخی از پژوهشگران، با توجه به ذکر نام سرزمین هورکانیه/ورکانه در کتیبه بیستون (Kent, 1953: 122)، آن را شامل استان‌های گلستان، مازندران و گیلان امروزی می‌دانند (Gnoli, 1980: 39-41; Bivar, 2012: 1; Skjærv, 2007/11:110) که در دوره هخامنشی یکی از نواحی تحت نفوذ ساتراپی پَرثَوَه بوده است و بنا به نظر ایشان، سرزمین‌های جنوب و جنوب غربی دریای کاسپی از جمله سرزمین کادوسیان را نیز در بر می‌گرفته است. همچنین در فهرست ساتراپ‌نشین‌های هردوت ذکری از کادوسیان به میان نیامده است، ولی ظاهراً جزو ساتراپ‌نشین یازدهم بوده است. شاید پاوسیکیان (Pavsik) و پانتیماتیان (Pentimat) و داریتیان (Dareiti) که نامشان در آنجا آمده است، قبایلی از کادوسیان بوده‌اند. البته کادوسیان از اقوامی هستند که در متون یونانی با کاسپی‌ها همزاد شده و در متون کلاسیک نیز آنان را یکی می‌دانند. در همین راستا دیاکونوف معتقد است که کادوسیان بخشی از کاسپیان‌ها بوده‌اند (دیاکونوف، ۱۳۷۷: ۶۲۳).

در هر حال، با توجه به شواهد فوق، به نظر می‌رسد کادوسیان یکی از اقوام دریای کاسپی بودند که از لحاظ قومی و جایگاه جغرافیایی کاملاً از مردمان دیگر حاشیه دریای کاسپی جدا بوده و دارای سلسله پادشاهی‌های مستقل از دیگر اقوام بوده‌اند و حتی به گفته پلوتارک گاهی چندین شاه بر سرزمین کادوسیان حکومت می‌کرده‌اند (Briant, 2002: 642;)

Plutarch's, 2007: 185). نام‌هایی مانند کوسی‌ها (Kossi)، کاسپی‌ها (Kaspi)، کیسی‌ها (Kissi) و اوکسی‌ها (Oxian) باعث شده تا مورخان یونانی نیز دچار سردرگمی شوند و نام‌های این قبایل را برای کادوسیان به کار برند. در حالی که کاسی‌ها و کیسیا، نامی است که برای کاسی‌ها به کار می‌رفت که در دوره هخامنشیان در منطقه لرستان، اکباتان، شوش و شرق خوزستان سکونت داشتند (Herzfeld, 1968: 190; Potts, 1999: 374; Brinkman, 1976/80: 470-). اگرچه در هزاره دوم قبل از میلاد آنان در مناطقی از زاگرس مرکزی و سرزمینی که امروزه به‌عنوان سرزمین مادها می‌شناسیم، سکونت داشتند (Zadok, 2002: 24). لذا به نظر می‌رسد این نام‌ها و منطقه جغرافیایی آنان ارتباطی با اقوام کادوسی در حاشیه جنوبی دریای کاسپی ندارد. هردوت نیز، زمانی که تاریخ خود را به نگارش درآورده؛ ابتدا به دلیل نام‌های مشابه کادوسی خیلی از قبایل را با هم درآمیخته و از طرفی به دلیل همراهی کادوسیان با ساتراپی هورکانیه، تنها به نام هورکانی‌ها بسنده کرده است. از سویی به دلیل سکونت زیاد و فراگیر کاسپی‌ها در حاشیه جنوبی دریای کاسپی تا قزوین امروزی، وی تنها به نام کاسپی مانند دریای کاسپی اشاره دارد، درحالی که در زمان نگارش *تواریخ*، در حاشیه جنوبی دریای مازندران کاسپی‌ها حاکم نبودند، بلکه همان‌طور که گفته شد کادوسیان بودند که بر این قلمرو سیطره داشتند.

۹. کادوسیان در تکاپوی استقلال

همان‌طور که گفته شد، از کادوسیان در هیچ یک از رویدادهای دوره داریوش ذکری به میان نیامده است (Kent, 1953: 122). این در حالی است که در یک جمع‌بندی و در مقابل فرضیات مطرح‌شده درباره استقلال یا عدم استقلال کادوسیان در دوره داریوش بزرگ، باید گفت که حتی با وجود پذیرش و به رسمیت شناختن شورش کادوسیان در دوره داریوش، نباید تصور کرد که استقلال این خطه قطعی بوده است. جزئیات مربوط به مشارکت سربازان کادوسی در نبردهای مختلف دوره هخامنشی حاکی از پیوند گسترده آنان با قلمرو هخامنشی است (Syme, 1988/108: 137). در این برهه از زمان احتمالاً آنان تابع ایالت هورکانیه بوده‌اند (ایمان‌پور و مهرابی، ۱۳۹۸: ۴۶-۵۸؛ ایمان‌پور و مهرابی، ۱۳۹۶: ۱-۱۵). اما منابع تاریخی درباره اینکه کادوسی‌ها در شورش‌های پارت و هورکانیه نقش داشته و یا آنان را همراهی کرده باشند، سکوت کرده‌اند. فرای معتقد است که در همین زمان آنان با هورکانیان یکی شده و در برابر بیابان‌گردان به پارت ملحق شدند (Frye, 1984: 112).

کادوسیایان با توجه به توانمندی و مهارت نظامی، احتمالاً در بیشتر نبردهای بیرون از گستره هخامنشیان و در نقاط دوردست آنان را همراهی می‌کردند (Strabo, 1961/II: 307). به علاوه، اگر نظریه ریچارد فرای را بپذیریم، آنان در بیشتر نبردهای هخامنشیان با یونانیان، هورکانی‌ها را همراهی کرده‌اند و همراه آنان در نبردها شرکت داشته‌اند (Herodotus, 1890/Vol II, VII: 156; Frye, 1984: 112)؛ هرچند در مقابل در مقاطعی مانند دوره داریوش دوم و اردشیر دوم گزارش‌ها حکایت از شورش کادوسیایان علیه حکومت مرکزی دارند.

همچنین داریوش دوم یک بار به نبرد با کادوسیایان شورش‌ی رفت (Briant, 2002: 597; 599)، اما در شمال ماد بیمار شد و در سال ۴۰۵ یا اوایل ۴۰۴ پ.م درگذشت (کوک، ۱۳۸۸: ۳۶۵). با توجه به اینکه در این برهه از زمان داریوش دوم در یونان نیز در حال نبرد بود، نمی‌توان با قطعیت نظر دارد که آیا داریوش موفق به سرکوب شورش کادوسیایان شده است یا کادوسیایان موفق شده‌اند برای مدتی از حاکمیت هخامنشیان خارج شوند. البته در همین روزگار داریوش دوم در برخورد با ناآرامی‌ها در آسیای کوچک دچار نوعی انفعال شده بود که ممکن است بی‌ارتباط با شورش کادوسیایان نباشد، هرچند پیر بریان معتقد است، این امر ممکن است دلایل دیگری داشته باشد. زیرا داریوش دوم نیروی کافی برای سرکوبی شورش کادوسیایان در اختیار داشته است (Briant, 2002: 597; 599). بنابراین مستقل خواندن کادوسیایان به دلیل درگیری داریوش دوم در یونان نمی‌تواند درست باشد، به‌ویژه می‌دانیم که در زمان اردشیر دوم پلوتارک از شورش دوباره کادوسیایان خبر می‌دهد که نشانگر عدم استقلال کادوسیایان از حاکمیت هخامنشیان است (Plutarch's, 2007: 176).

در لوحی به تاریخ سی و هشتمین سال سلطنت اردشیر دوم، به نبردی اشاره شده است که توسط «نیروهای نظامی شاه» انجام شده است (ADRTB, n° 366). در لوحی دیگر (n° 369) که تاریخ سی و ششمین سال سلطنت و هفتمین ماه همان شاه را دارد، آمده است که اردشیر نیروهایش را فراخوانده و برای نبرد به قلمرو رزئونده، که احتمالاً همان ماد است، رهسپار شده است. این الواح را اگر با متون کلاسیک که در آنها نیز به‌طور تصادفی اشاراتی به لشگرکشی‌های داریوش دوم و جانشین وی به ماد و به سرزمین کادوسیایان شده، مقایسه کنیم، اطلاعات خوبی در رابطه با نوع ارتباط کادوسیایان با هخامنشیان به دست می‌آید؛ هرچند که منابع کلاسیک در این رابطه ساکتند و بیشتر بر جبهه غربی و قبرس متمرکزند و کمتر به موضوع مورد بحث در اینجا پرداخته‌اند (Briant, 2002: 629, 596).

بیشترین اطلاعات را در دوره اردشیر دوم مدیون نوشته‌های پلوتارک هستیم. وی می‌گوید در نبرد کوناکسا کوروش اسبی چموش و جسور داشت که وقتی بر آن سوار شد، از آن سوی میدان نبرد، آرتاژرس، حکمران کادوس به محض اینکه چشمش به او افتاد به سرعت بر او تاخت و وقتی به نزدیکی کوروش رسید فریاد زد

ای خائن بی‌شرم، تو مایه ننگ نام کوروش هستی. تو یونانیان را به این سرزمین کشاندی، تو آنها را بر آن داشتی که به یغمای مال ایرانیان پردازند به این امید که پادشاه و ولی نعمت ما که برادر توست شکست بخورد. حالا بلایی که در انتظار توست به چشم خود خواهی دید. این را گفت و نیزه‌ای که در دست خود داشت با تمام نیرو به سمت کوروش پرتاب کرد. اما زره کوروش چنان سخت و محکم بود که سوراخ نشد و به کوروش آسیبی نرسید، آرتاژرس پس از این حمله اسب خود را برگرداند و عازم صفوف خود شد. در این زمان کوروش تیری به سوی او پرتاب کرد که بین دو کتف او خورد و گردنش پاره شد. کسنفون و پلوتارک متفق‌القولند که کوروش به دست خود، در میدان نبرد آرتاژرس کادوسی را به قتل رساند (کسنفن، ۱۳۶۸: ۱۳; Plutarch, 2007: 176).

همچنین پلوتارک به شرح نبرد اردشیر دوم با کادوسیان که با داستان آمیخته شده، می‌پردازد. پلوتارک می‌گوید، اردشیر دوم به دلیل موقعیت جغرافیایی و شرایط جوی نامساعد؛ خود و سپاهش دچار مشکل شدند و عملیات آنان متوقف شد. سپاه سیصد هزار نفری پیاده‌نظام و ده هزار سواره‌نظام همراه وی چنان دچار قحطی شد که خوان‌سالار توانایی آماده کردن شام سلطنتی را نداشت و به دلیل یخبندان مجبور به بریدن درختانی شدند که در پردیس سلطنتی بودند و این تنها موردی در تاریخ هخامنشیان بوده که شام شاه بر سر سفره آورده نشد. تا اینکه تیریباز با حيله و تدبیر جنگی به کمک وی آمد. این نویسنده در ادامه به سرکرده‌های سرزمین کادوسی اشاره می‌کند و می‌گوید در سرزمین کادوسی دو پادشاه بودند که با لشکریان خود مقابل یکدیگر ایستاده و مہیای نبرد بودند. تیریباز پس از آنکه اردشیر را از جریان آگاه کرد خود نزد یکی از دشمنان رفت و پسر خود را نیز مخفیانه به اردوی طرف مقابل فرستاد و به هریک خبر دادند که آن دیگری به نزد اردشیر رفته و اظهار اطاعت کرده است و به این ترتیب هر دو سرکرده کادوسی اظهار اطاعت کرده و هر یک جداگانه سفیران خود را نزد اردشیر فرستادند و اظهار اطاعت کردند (Briant, 2002: 289, 321; Plutarch, 2007: 185).

از نوشته‌های پلوتارک می‌توان به مشکلاتی که کادوسیان برای اردشیر به وجود آوردند، پی برد؛ اما از طرف دیگر می‌توان گفت که دو تن سرکرده‌های محلی کادوسی هرکدام میل داشتند «دوستی و اتحاد شاه» را به‌تنهایی برای خود به دست بیاورند و در پی جدایی نبودند، بلکه به دنبال جلب رضایت وی بودند. همچنین می‌توان گفت در این زمان میان خود کادوسیان نیز دودستگی وجود داشته که تیریباز با استفاده از آن موفق به مطیع کردن آنها شد (Plutarch, 2007: 185).

همان‌طور که قبلاً هم اشاره شد کادوسیان در تاریخ کتسیاس جای نمایانی را اشغال کرده‌اند و ظاهراً کادوسیان از این طریق وارد تألیفات کسنفون شده‌اند. در مدت اقامت کتسیاس در دربار ایران، میان پارسیان و کادوسیان جنگی رخ داد که برای پارسیان توأم با موفقیت نبود. در هر صورت در دوره اردشیر دوم درباره روابط پارسیان و کادوسیان داستان‌های زیادی منتشر شده است که می‌تواند ناشی از حضور کتسیاس در دربار اردشیر دوم بوده و تبعیت نویسندگان بعدی از وی باشد (Briant, 2002: 642, 732-733; Plutarch, 185: 2007). با توجه به اینکه در نبرد کوناکسا، کادوسیان در میان سواره‌نظام قرار دارند و از نیروی نظامی چهارهزارنفری به همراه دوهزار سرباز سبک‌اسلحه برخوردارند (Syme, 1988: 138) و همچنین با توجه به نوشته‌های استرابو (Strabo, 1961: II/307) که می‌گوید کادوسیان مردمانی جنگجو، استقلال‌طلب و نیزه‌اندازان ماهری هستند و در جاهای سنگلاخ سربازان پیاده به جای سواره‌نظام می‌جنگند (Syme, 1988: 138)، می‌توان به مشکلات اردشیر دوم در نبرد با کادوسیان پی برد و شاید به همین دلیل بوده که این شاه بزرگ چاره‌ای جز مذاکره با اقوام کادوسی نداشته است.

در هر حال کادوسیان بعد از این لشکرکشی کاملاً مطیع شاهنشاهی پارس شدند و به همین دلیل در نبرد گوگمل می‌بینیم که کادوسیان جزو اتباع و متحدان شاه پارس بوده و تحت فرمان ساتراپ آتروپاتن حضور دارند (Briant, 2002: 696, 737; Arrian, 1883: III/161; Syme, 140: 1988). البته از قرن پنجم پیش از میلاد برخی از ساتراپ‌ها کاملاً مستقل بودند و حتی گاهی از طرف اتباع خویش به لقب شاهی خوانده می‌شدند و غالباً با استقلال با یکدیگر نبرد می‌کردند (دیاکونوف، ۱۳۷۷: ۴۱۲). در زمان اردشیر سوم کادوسیان دوباره از سلطه هخامنشیان خارج شدند و اردشیر سوم به‌ناچار نبردی را علیه آنان فرماندهی کرد و در این نبرد، کودومانوس (داریوش سوم) در جنگی تن‌به‌تن (Monomakhia) فرمانده کادوسی را که قامتی بسیار بلند داشت، از پا درآورد. در هر حال، کادوسیان که از دوره اردشیر دوم در حال

شورش بودند، در زمان اردشیر سوم مطیع وی شدند و همان‌طور که اشاره شد در لشکرکشی داریوش سوم شرکت جستند (Justin, 1853: X, 3.2-5; Diodorus Siculus, 2014: XVII, 6. 1-2).

۱۰. پیوند کادوسیان و هخامنشیان در نبردهای داریوش سوم

در لشکرکشی اردشیر سوم به سرزمین کادوسیان، کودومانوس (داریوش سوم) با کشتن پهلوانی کادوسی شهرت یافت و شهر ب ارمنستان شد (Badian, 2000: 245). به نوشته دیودور سیسیلی اگر داریوش سوم به قدرت رسید به دلیل دلاوری و شجاعتی بود که پیش از رسیدن به شاهی در نبرد با سرکرده کادوسی نشان داده بود (Diodorus Siculus, 2014: XVII, 6. 1-2). در واقع «بر اثر این پیروزی شوکت تقریباً ازدست‌رفته را به پارسیان بازگرداند». به علت این کار نمایان خود «از شاه عطیه‌ای بزرگ و از پارسیان «نخل دلیری» (Andreia) را دریافت کرد و دو بخش ارمنستان در اختیار وی قرار گرفت (Briant, 2002: 771; Diodorus Siculus, 2014: XVII, 6. 1-2). ژوستین نیز روایت مشابهی دارد که در آن داریوش به واسطه دلاوری در برابر پهلوان کادوسی که سرنوشت جنگ را به نفع پارسی‌ها تغییر داد به ساتراپی ارمنستان و سپس با توجه به کار نمایان خود در برابر پهلوان کادوسی به جایگاه شاهی رسید (Justin, 1853: X, 3.2-5).

در نبرد دوم بین داریوش و اسکندر نیز، مازیوس به همراه بهترین سواره‌نظام خود، دوهزار سرباز کادوسی را فرستاد و به آنها دستور داد دشمن را دور بزنند و تا اردوگاه مقدونی پیشروی کنند و باروبنه را تصاحب کنند. در نبرد گوگمل پارت‌ها، هورکانی‌ها، تپوری‌ها، مادها، کادوسیان، آلبانیان، ساکسینیان‌ها تحت رهبری فراتافرنس (Phtattapharnes) و ارتوپاتس (Artopates) یا آتروپاتس ماد، بنیان‌گذار آتی آتروپاتن، حضور داشتند (Briant, 2002: 696; 737; Arrian, 1883/ III:161; Syme, 1988/108: 140). حتی پس از نبرد گوگمل نیز، به گفته آریستوبولوس، نیروهای اعزامی کادوسی در جناح چپ حضور داشتند و تا قلب سپاه را پوشش داده بودند (Arrian, 1883/ III, XI:161).

به نظر می‌رسد داریوش سوم با کادوسیان روابط مبتنی بر اتحاد (Symmachia) برقرار کرده و تحت همین عنوان تدارک قشون نظامی را از آنان درخواست کرده بود. کادوسیان که از متحدان داریوش بودند پس از نبرد گوگمل نیز داریوش سوم را یاری دادند (دیاکونوف، ۱۳۷۷: ۴۰۸؛ Briant, 2002: 767; 865, Arrian, 1883/ III, XIX:180). حتی زمانی که اسکندر در

حدود شوش و بابل توقف کرد، داریوش سوم تصمیم گرفت در ماد بماند و منتظر قوای کمکی کادوسیان باشد تا با قوای کمکی کادوسیان و سکاها به رویارویی با اسکندر اقدام کند. اما اسکندر در ماد متوجه شد که قوای کمکی کادوسی به داریوش نرسیده است و در نتیجه کادوسی به تصرف اسکندر درآمد (Arrian, 1883/ III, XIX:179, XIX, 180-181).

۱۱. نتیجه‌گیری

کادوسیان یکی از اقوامی بودند که در حاشیه جنوبی دریای کاسپی، در کنار اقوامی چون مردها، تپوری‌ها و دریک‌ها سکونت داشتند. وجود آثار و نشانه‌های باستان‌شناسی از عصر آهن در این سرزمین، بیانگر ورود اقوام تازه‌وارد به این سرزمین و اختلاطی از مردمان بومی و غیربومی در این سرزمین است. با ورود آریایی‌ها به ایران و تشکیل حکومت مادها توسط آنان، کادوسیان، ابتدا در برابر حکومت مادها مقاومت کردند و تابعیت رسمی ایشان را نپذیرفتند. اما با تشکیل حکومت هخامنشی توسط کوروش بزرگ، کادوسیان بدون جنگ و با میل و رضایت خود تابعیت ایشان را پذیرفتند. در دوره داریوش و خشایارشا، کادوسیان همچنان تابع هخامنشیان بودند و حتی در نبردهای خشایارشا با یونان با سواره‌نظام خود حضور داشتند و با یونانیان به مبارزه پرداختند. اما از زمان داریوش دوم تا اردشیر سوم این اقوام ناآرام سر به شورش برداشتند و با توجه به جایگاه جغرافیایی و موقعیت ژئوپلیتیک منطقه؛ همچنین با تکیه بر نیروی جنگاوری خود، توانستند اردشیر دوم و نیروهایش را در این منطقه زمین‌گیر کنند. به‌طوری‌که شاه هخامنشی به‌ناچار با آنان صلح کرد. اگرچه آن‌ها تابعیت اردشیر را پذیرفتند، اما در زمان اردشیر سوم دوباره سر به شورش نهادند که با کشته شدن فرمانده آنان توسط داریوش سوم (در زمانی که هنوز به شاهنشاهی نرسیده بود) بار دیگر مطیع شاهنشاهی هخامنشی شدند و در زمان داریوش سوم در نبردهای وی با اسکندر او را همراهی کردند.

کادوسیان دارای تجهیزات جنگی پیشرفته‌ای بودند که علاوه بر داشتن سواره‌نظام؛ درجایی که این نیروی اصلی و مهم به دلیل جغرافیای محیط قابل‌استفاده نبود، از پیاده‌نظام خود استفاده می‌کردند. علاوه بر این، کادوسیان نیزه‌اندازان ماهری بودند که در بیشتر نبردها هخامنشیان را همراهی می‌کردند. اما نبود نام کادوسیان در کتیبه‌های دوره هخامنشی یا شورش‌های آنان در دوره اردشیر دوم و سوم که امپراتوری دچار بحران شده بود، برخلاف ادعای مورخان یونانی بدین معنی نیست که کادوسیان از اطاعت حکومت مرکزی خارج

هخامنشیان و مسئله استقلال کادوسیان (طهمورث مهربی و دیگران) ۲۸۳

بوده‌اند. علاوه بر این، کادوسیان با هم متحد و یکپارچه نبوده‌اند و گاهی اوقات مانند زمان اردشیر دوم دو سرکرده کادوسی بر این منطقه حکومت می‌کرده‌اند که نسبت به هم نیز بی‌اعتماد بوده‌اند. با توجه به چنین شرایط سیاسی بعید است که آن‌ها برای مدت طولانی توانسته باشند از تابعیت هخامنشیان خارج شده باشند.

به نظر می‌رسد که هر زمان قدرت مرکزی از انسجام و یکپارچگی برخوردار بوده، کادوسیان نیز تابعیت آنان را پذیرفته‌اند. اما به محض آشفتگی دربار بر اثر مرگ شاهنشاه یا شکست در جنگ، کادوسیان به‌طور مقطعی دست به شورش می‌زدند و در دسرهایی را برای هخامنشیان به وجود می‌آوردند که با دخالت شاهنشاه هخامنشی و سرکوب ایشان خاتمه می‌یافت. این قوم ناآرام از همان ابتدای شکل‌گیری شاهنشاهی هخامنشیان کوروش بزرگ را همراهی کردند و حتی در نبردها هخامنشیان با یونانیان در سواره‌نظام و پیاده‌نظام و در سپاه داریوش سوم حضور داشتند و تا آخرین لحظه علیه اسکندر نبرد کردند. لذا با استناد به این گزارش‌ها به نظر می‌رسد فرضیه استقلال کادوسیان که کتسیاس مطرح کرده و مورخان بعدی نیز به تبعیت از او آن را تکرار کرده‌اند، نباید از اعتبار زیادی برخوردار باشد.

کتاب‌نامه

- اسکالونه، انریکو. (۱۳۹۵). باستان‌شناسی جوامع ایران باستان (در هزاره سوم پیش از میلاد). ترجمه دکتر سید منصور سید سجادی. چاپ اول. تهران: انتشارات سمت.
- ایمان‌پور، محمدتقی و طهمورث مهربی (۱۳۹۴). «نقش دیلمیان در فروپاشی دولت ساسانی». پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران. سال چهارم. شماره اول. پیاپی هفت. صص ۱۶-۲۶.
- ایمان‌پور، محمدتقی و طهمورث مهربی، (۱۳۹۶). «محدوده جغرافیایی و جایگاه سیاسی هیرکانیه در دوره هخامنشیان»، نشریه پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران. بهار و تابستان. شماره ۱۰: صص ۱-۱۵.
- ایمان‌پور، محمدتقی و طهمورث مهربی، (۱۳۹۸). «هیرکانیه در دوره باستان». دانشنامه تبرستان و مازندران، جلد دوم، تهران: انتشارات نشر نی.
- داندامایف، محمد آ. (۱۳۸۱). تاریخ سیاسی هخامنشیان. ترجمه: خشایار بهاری. چاپ اول. تهران: کارنگ.
- دیاکونوف، ایگور میخائیلویچ. (۱۳۷۷). تاریخ ماد. ترجمه کریم کشاورز. چاپ چهارم. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

- عباسی، قربانعلی. (۱۳۸۶). گزارش‌های باستان‌شناسی. مجموعه مقالات نهمین گردهمایی سالانه باستان‌شناسی ایران. گروهی از نویسندگان. جلد دوم. «نرگس تپه دشت گرگان». چاپ اول. تهران: انتشارات پژوهشکده باستان‌شناسی.
- فهیمی، حمید. (۱۳۸۱). فرهنگ عصر آهن در کرانه‌های جنوب غربی دریای خزر از دیدگاه باستان‌شناسی. چاپ اول. تهران: انتشارات سمیرا.
- کسنفن، (۱۳۶۸). سیرت کوروش کبیر. ترجمه وحید مازندرانی. تهران: انتشارات دنیای کتاب.
- گیرشمن، رمان. (۱۳۴۶). هنر ایران در دوره ماد و هخامنشی. ترجمه عیسی بهنام. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- یامپولسکی، زای. (۱۹۵۴). «پیرامون مسئله همانمی ساکنان دیرین آروپاتن و آلبانیا»، جلد چهارم. آذربایجان: مقالات انستیتوی تاریخ و فلسفه فرهنگستان علوم ج. ش. س.
- یزدان پناه لموکی، طیار. (۱۳۸۷). تاریخ مازندران باستان. چاپ سوم. تهران: چشمه.

- Parpola, A. (1988), "The coming of the Aryans to Iran and India and the cultural and ethnic identity of the Dāsas," *Studia Orientalia* 64, 195-320.
- Arrian (1883). *The Anabasis of Alexander*, vol, III, literally translated, With a Commentary from the Greek of Arrian the Nicomedian, by E. J. Chinnock. London.
- Asatryan, G. & H. Borjian (2005). "Talish and the Talishis (The State of Research)," *Iran and the Caucasus*, 9/1, 43-72.
- Badian, E. (2000). "Darius III". *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 100, 241-267.
- Bivar, A. D. H. (2012). "Gorgān," *Encyclopedia Iranica*, available online: <http://www.iranicaonline.org/articles/gorgan-v> ,
- Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, translated by Peter T. Daniels, United States of America.
- Brinkman, J. A. (1976). *Materials and Studies for History: A Catalogue of cuneiform Sources Pertaining to Specific Monarch of the Kassite Dynasty*, The Oriental Institute of the University of Chicago.
- Cameron, G. G. (1936). *History of Early Iran*, University of Chicago.
- Cleuziou, S. (1986). "Turang Tepe and Burnished Grey Ware: A Question of Frontier," *Oriens Antiquus* 25, 221-256.
- Ctesias (2010), *Ctesias' History of Persia: Tales of the Orient, translated with commentaries by Lloyd Lewellyn-Jones and James Robson*, Routledge.
- Dayson, R. H. Jr. (1973). "The Archaeological Evidence of the Second Millennium BC on the Persian Plateau," *Cambridge Ancient History* 2/1, 686-715.
- Deshayes, J. (1969). "New evidence for the Indo-Europeans from Turang Tepe, Iran," *Archaeology* 22/1, 10-17.

- Deshayes, J. (1963). "Rapport Préliminaire sur les deux premières Campagnes de Fouille a Tureng Tépé," *Syria*, No. 40, 85-99.
- Diodorus Siculus (1989). *The Library of History of Diodorus of Sicily*, With an English translation by C. H. Oldfather. Volume two. London. Cambridge. Massachusetts: Harvard University Press.
- Diodorus Siculus (2014). *The Historical Library of Diodorus the Sicilian in Forty Books*, Volume two: books 15-40, ed. Giles Lauren. Sophron.
- Egami, N. & S. Fukai & S. Masuda, (1965). *Dailaman 1. The Excavations at Ghalekuti and Lasulkan, 1960*. Tokyo: Institute for Oriental Culture, University of Tokyo.
- Eilers, W. (1957). "Review: Kassitenstudien, I. Die Sprache der Kassiten," *Archiv für Orientforschung*, 18, 135-138.
- Frye, R. N. (1984). *The history of Ancient Iran*. Harvard University. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München.
- Ghirshman, R. (1977). *L'Iran et la migration des Indo-Aryens et des Iraniens*. Leiden.
- Gnoli, G. (1980). *Zoroaster's Time and Homeland: A study on the Origin of Mazdeism and Related Problems*, Instituto Universitario Orientalio, Naples.
- Haerinck, E. (1988). "The Iron age in Guilan. Proposal for a Chronology," in *Bronzworking Centers of Western Asia c. 1000 B.C.-539 BC (colloquium at the British Museum 24-26 June 1986)*, ed. J. Curtis. London, 63-78.
- Hakemi, A. (1988). "Kaluraz et la civilisation des Mardes," *Archeologie Vivante* I, 63-65.
- Hakemi, A. (1973). "Excavation in Kaluraz, Gillan," *Bulletin of the Asia Institute of Pahlavi University* III, 1-3.
- Herodotus (1890). *The History of Herodotus*, Translated into English by G. C. Macaulay, M.A. in two volumes, New York: Cambridge.
- Herzfeld, E. (1968). *The Persian Empire: Studies in Geography and Ethnography of the Ancient Near East*. Wiesbaden.
- Imanpour, M. T. (2002-2003), "The Medes and Persian: Were the Persian ever Ruled by the Medes," *Name-ye Iran-e Bastan, the International Journal of Ancient Iranian Studies*, Volume 2, No. 2, 61-79.
- Imanpour, M. T. (2012). *The Land of Parsa: The First Persian Homeland (The Persian Empire Birthplace History)*. Lambert Academic Publishing, Germany.
- Isidore of Charax (1914). *Parthian Stations of Isidore of Charax: the Greek text, with a translation and commentary by Wilfred H. Schoff*. Philadelphia: The Commercial Museum.
- Justin (1853). *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, John Selby Watson (ed.), London: Henry G. Bohn.
- Kent, R. G. (1953). *Old Persian, Grammar, Texts, Lexicon*. Second Edition. American Oriental Society: New Haven, Connecticut.

- Kohl, P. L. (1995). "Central Asia and the Caucasus in the Bronze Age," in M. Sasson (ed.), *Civilization of the Ancient Near East II*, New York, 1051-1067.
- Kroll, S. (1984). "Archäologische Fundplätze in Iranisch-Ost-Azarbaidjan," *AMI*, 17, 13-133.
- Luckenbill, D. D. (1973). *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, Volume II, 2nd Reprinting. New York: Creenwood Publication.
- Olmstead, A. T. (1938). "Darius and His Behistun Inscription," *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 55, No. 4, 392-416.
- Piller, Ch. K. (2013). "The Cadusii in Archaeology? Remarks on the Achaemenid Period (Iron Age IV) in Gillan and Talesh," *Iran and the Caucasus*, vol. 17, 115-151.
- Plutarch (2007). *Plutarch's Lives*, Trans. Bernadotte Perrin. In eleven volumes. Vol XI, London.
- Potts, D. T. (1994). *Mesopotamia and East*. Cambridge University Press Pritchard. J. B. (1950). *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton.
- Schmitt, R. (2019). "Cadusii", *Encyclopedia Iranica*, Vol. IV, 612.
- Skjærvø, P. O. (2007). "The Videvdad: its Ritual-Mythical Significance," *The Age of the Parthians*, eds. Vesta Sarkhosh Curtis and Sarah Stewart. London: IB Tauris.
- Strabo (1961). *The Geography of Strabo*, in eight volumes. Vol II. Trans. Horace Leonard Jones & Willian Heinemann. London: Cambridge Massachusetts, Harvard University Press.
- Syme, R. (1988). "The Cadusii in history and in fiction," *The Journal of Hellenic Studies*, Volum 108, 137-150.
- Weissbach, H. (1921). "He Kissia,," *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* XI,1, Cols. 519-521.
- Winn, M. M. (1974). "Thoughts on the question of Indo- European Movements into Anatolia and Iran." Volume 2: the Journal of the Indo European.
- Xenophon, (1914), *Cyropaedia*, book II, New York: the Macmillan.
- Young, T.C. Jr. (1967). 'The Iranian migration into the Zagros', *Iran* 5: 11-34.
- Zadok, R. (2002). *The Ethno-Linguistic Character of Northwestern Iran and Kurdistan in the Neo Assyrian Period*, Jerusalem.